

АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Проведено оцінювання стану будівельної галузі у взаємозв'язку з макроекономічною ситуацією в державі як необхідний етап комплексного обґрунтування цільових пріоритетів і концептуальних підходів до здійснення реструктуризації.

Ключові слова реструктуризація, будівельна галузь, інвестиції в основний капітал, обсяг виконаних будівельних робіт.

Період, у якому перебуває українська економіка, характеризується системним реформуванням моделі господарювання, тобто всієї сукупності економічних відносин на всіх рівнях управління в умовах функціонування і розвитку ринку. При цьому перетворенням підлягають елементи економічної системи на всіх її рівнях, але пріоритетне значення має реформування мікрорівневих відносин і структур, що пов'язано з особливою роллю основних суб'єктів цього рівня (підприємств) як виробників економічних благ і зміною цільової орієнтації їх діяльності з виробництва продукції на задоволення ринкового попиту.

У зв'язку з інтеграцією України до світового економічного простору одним із завдань економічної політики стає створення умов для забезпечення інвестиційної привабливості і стійкого функціонування вітчизняних підприємств. Незалежно від галузевої приналежності, форм організації виробництва, масштабів діяльності та інших характеристик підприємств виникає об'єктивна потреба і необхідність їх реструктуризації.

Будівництво відіграє важливу роль у житті держави і регіональній економіці, оскільки тут зосереджений великий потенціал забезпечення їх життєдіяльності. Цілеспрямовані перетворення, що визначають суть процесу реструктуризації [1], є одним з важливих чинників розвитку будівельних підприємств та забезпечення їх відповідності ринковій кон'юктурі і цільовим пріоритетам діяльності на всіх етапах життєвого циклу суб'єктів господарювання.

Питання формування нових економічних відносин у будівельній галузі знайшли відображення в наукових працях таких вітчизняних учених, як А. В. Беркута, І. О. Бланк, З. С. Варналій, А. Ф. Гойко, Я. Д. Крупка, Б. М. Литвин, А. А. Пересада, П. С. Рогожин. Однак, на наш погляд, без виявлення тенденцій функціонування будівельної галузі у взаємозв'язку з макроекономічною ситуацією та практичного оцінювання стану будівельних підприємств неможливо обґрунтувати необхідність здійснення змін у всіх елементах виробничої системи і параметрах її функціонування.

Метою нашої статті є вивчення ситуації в будівельній галузі у взаємозв'язку з макроекономічною ситуацією в державі для окреслення тенденцій середовища структурних змін

як необхідного етапу комплексного обґрунтування цільових пріоритетів і концептуальних підходів до здійснення реструктуризації.

Будівельна галузь є сьогодні важливою складовою суспільного виробництва і ключовою ланкою у забезпеченні належного рівня якості життя людей і прискорення інноваційного розвитку багатьох сфер матеріального виробництва. Продукцією будівельної галузі є здані в експлуатацію нові основні засоби виробничого та невиробничого призначення. Крім цього, галузь здійснює їх реконструкцію та технічне переозброєння. Отже, основним завданням будівельної сфери є розширене відтворення та оновлення основних засобів країни. Виконуючи це завдання, галузь реалізує, втілює у життя інвестиції у всіх сферах національної економіки, тому її можна вважати інвестиційною галуззю, що виконує функцію локомотива в економіці країни. Невипадково у статистичних довідниках України дані про галузь розміщені під об'єднуючою назвою «Інвестиції та будівельна діяльність» [2, с. 15].

З початку 90-х років, тобто з переходом до ринкових відносин, в будівельній галузі відбулися суттєві зміни щодо організаційних структур, форм і методів управління: децентралізація управління будівельною галуззю і демонополізація її господарської діяльності на основі утвердження різних форм власності; передача частки державних підприємств промисловості будівельних матеріалів і будівельної індустрії, підрядних організацій в оренду з правом формування на їхній основі акціонерної власності і викупу орендованих засобів виробництва, а також перетворення підприємств та організацій в акціонерні товариства; розукрупнення надто великих і створення малих підприємств та організацій; формування інфраструктури інвестиційного ринку, який охоплює мережу регіональних фондів, трудових бірж, постачальницьких компаній матеріально-технічних ресурсів, комерційних банків [3, с. 9].

Отже, в умовах ринкової економіки в будівельній галузі більш чітко простежується організаційно-управлінська спеціалізація серед його учасників: інвестор (забудовник) визначає мету нового підприємницького проекту; замовник на договірній основі виконує свої обов'язки щодо організації будівництва (вирішення питань з відведення земельної ділянки, організація проектування, поста-

чання технологічного устаткування, технічний нагляд тощо), підрядник на договірній основі здійснює будівництво.

Загальна кількість будівельних підприємств України сьогодні становить 88,737 тис. одиниць, з них великі та середні – 3,6 тисяч [4]. Згідно з даними Державної служби статистики України, у державній формі власності перебувають лише 6,2 % будівельних підприємств і організацій, більша ж їх частка (92 %) функціонують на засадах організаційної самостійності [5]. Тому сьогодні можна констатувати, що в будівельній галузі своєчасно і послідовно здійснено роздержавлення та розукрупнення підприємств-монополістів, що сприяло створенню конкурентного середовища, зміні принципів побудови взаємовідносин учасників інвестиційного процесу.

Стан будівельної галузі та перспективи її розвитку

визначаються загальним станом економіки України. Як відомо, економічне зростання країни оцінюється приростом валового внутрішнього продукту (ВВП) і обумовлюється його позитивною динамікою. Після 2000 року у розвитку економіки України можна виділити такі періоди з характерними тенденціями:

1) 2000-2007 рр. – поступова стабілізація економіки і економічне зростання;

2) 2008 р. – до сьогодні – падіння рівня економічного розвитку країни внаслідок світової фінансової кризи і, як наслідок, різке падіння як макроекономічних показників, так і показників будівельної галузі.

Основні економічні показники діяльності галузі на тлі економічного розвитку країни загалом за 2000-2011 роки наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка макроекономічних показників розвитку економіки України і будівельної галузі у 2000 - 2011 рр.*

№	Показники	Одиниця виміру	Роки									
			2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	ВВП по Україні загалом	млрд. грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1083	1317
2	Індекс до попереднього року	%	105,2	109,4	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,2	105,2
3	Внесок галузі «Будівництво» у ВВП України	млрд. грн.	7,65	10,3	14,5	16,4	21,2	30,5	29,2	21,5	32,5	41,4
4	Частка галузі у ВВП України	%	3,39	3,85	4,20	3,71	3,90	4,23	3,1	2,35	3,0	3,14
5	Інвестиції в основний капітал по економіці загалом	млрд. грн.	37,2	51,0	75,7	93,1	125,3	188,5	233,1	151,8	171,1	238,2
6	Індекс до попереднього року	%	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,4	122,4
7	Інвестиції в основний капітал по галузі	млн. грн.	1823	2502	4675	4929	6300	9107	12469	5325	4966	8541
8	Індекс до попереднього року	%	156,6	129,8	157,6	84,9	115,5	128,6	106,0	37,8	82,2	146,3
9	Обсяг виконаних будівельних робіт	млн. грн.	10041	16539	19365	25462	38031	53676	64363	37887	43175	60454
10	Індекс до попереднього року	%	94,2	126,5	112,3	93,4	109,9	115,6	84,2	51,8	94,6	111,1

* Розроблено автором за інформацією Державної служби статистики України

Як видно з табл. 1, упродовж 2000-2007 рр. щорічно зростав абсолютний та відносний розмір ВВП, створюваний галуззю «Будівництво»: виняток щодо показника відносного зростання – лише 2002 рік. У 2003, 2004, 2007 роках індекс «будівельної» частки ВВП до попереднього року суттєво випереджає індекс ВВП по економіці загалом (у 2003 р. – відповідно 127,0 % та 109,4 %, тобто на 17,6 пункту; у 2004 р. – відповідно 119,5 % та 112,1 %, тобто на 7,4 пункту, у 2007 році – відповідно 113,2 % та 107,9 %, тобто на 5,3 пункту). Упродовж 2000-2007 років спостерігається безперервне зростання інвестицій по економіці загалом, тобто зростання платоспроможного попиту на продукцію галузі «Будівництво».

Проте упродовж 2008-2009 років в економіці виявилися негативні тенденції. Перш за все, необхідно зазначити уповільнення темпів економічного зростання у 2008 р. і подальше припинення зростання в 2009 р. Будівельна галузь однією з перших відчула

на собі наслідки фінансової кризи, і тому упродовж 2008-2009 років розмір ВВП, створюваний галуззю «Будівництво», почав знижуватися. Так у 2009 році внесок будівельної галузі у ВВП України склав лише 22,1 млрд. грн., що на 8,4 млрд. грн. менше порівняно з 2007 роком.

Більшість науковців [6-7] погоджується з думкою, що економічна суть функціонування будівельної галузі полягає у формуванні і відтворенні основного капіталу. Об'єкти і суб'єкти будівельної сфери присутні як інфраструктурні елементи практично у всіх галузях національної економіки, оскільки стійке функціонування будь-якої з них передбачає масштабне здійснення необхідних відтворювальних заходів (усі види ремонтів, модернізація, реконструкція).

У зв'язку з цим обов'язковим елементом аналізу стану будівельної галузі є дослідження процесів інвестування в основний капітал. Інвестиційна

ситуація за аналізований період відповідала тим тенденціям, які були характерні для економіки країни загалом. Так згідно із статистичними даними за період з 2000 по 2011 роки інвестиції в основний капітал зросли у 10 разів – з 23629 млн. грн. до 238174,5 млн. грн. [5; 8]. Проте у 2009 р. спостерігається значне скорочення інвестицій в основний капітал (151800 млн. грн.) [9]. Загальне скорочення обсягів інвестицій найбільш негативно впливає на галузь, що безпосередньо освоює капітальні вкладення – будівництво.

Поступові ринкові перетворення та значне покращення економічної ситуації в країні забезпечили позитивну динаміку загальних показників будівництва упродовж останніх років. Щорічне зростання обсягів капітальних вкладень протягом 2002-2008 років на 20-30 % забезпечувало зростання обсягів будівельних робіт на 10-16 % та обсягів житлового будівництва на 6-18 % [10]. Будівельний бізнес за останні роки створив значні передумови для розвитку суміжних галузей і суттєво стимулював економічне зростання в країні. Будівельна індустрія стрімко розвивалася, освоювала нові матеріали й технології. Унаслідок негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України ситуація у галузі погіршилась: 2008 рік для будівельного ринку ознаменувався небувалим падінням усіх економічних показників. Через зменшення попиту скоротилися й обсяги випуску основних будівельних матеріалів.

Ще однією важливою тенденцією розвитку галузі можна назвати зростання упродовж останніх років частки збиткових підприємств у загальній кількості будівельних організацій. Неприятлива для всіх учасників інвестиційного процесу сучасна економічна ситуація негативно позначилась на фінансовому стані підприємств і організацій будівельної галузі. Середнє значення частки збиткових підприємств у загальній кількості будівельних організацій за останніх 6 років склало 35,2 %, тобто більше третини всіх підприємств галузі нерентабельні [10]. Така збитковість сьогодні пов'язана з високим рівнем витрат на будівельно-монтажні роботи, низькою окупністю техніки й інвестиційних проектів.

Основними ж причинами, що негативно впливають на активізацію діяльності в будівництві, варто вважати:

- високі інвестиційні ризики, нестабільний фінансовий стан значної кількості підприємств і, як наслідок, низька привабливість вкладень у виробничу сферу для інвесторів;
- податкова й амортизаційна політика, що призвела до спотворення обліку основних засобів і збереження на балансах підприємств застарілих і недіючих основних фондів, що збільшують витрати виробництва і тим самим знижують конкурентоспроможність продукції;
- кредитна політика, що породила відсутність інтересу і стимулів до вкладення банківського капіталу і капіталу інших фінансових структур у розвиток виробничого потенціалу України;
- відсутність кваліфікованих кадрів на будівельних підприємствах.

У результаті дослідження економічної ретроспективи будівельної галузі та окремих її підприємств нами виявлено основні тенденції розвитку середовища структурних змін (рис. 1). Ці

тенденції окреслено на основі використання методології стратегічного аналізу з виокремленням кількісно-якісних характеристик чинників макро- та внутрішнього середовища діяльності підприємств.

Узагальнення інформації щодо стану будівельної галузі дозволило виділити такі чинники макросередовища структурних змін:

- розпад будівельного комплексу;
- процеси роздержавлення і приватизації;
- податкова та амортизаційна політика;
- кредитна політика;
- якість інвестиційного процесу та інвестиційний клімат;
- формування нових ринкових ніш.

До чинників внутрішнього середовища, що об'єктивно визначають доцільність і необхідність структурних змін на підприємствах будівельної галузі, нами віднесено:

- незадовільний фінансовий стан значного числа підприємств;
- конфлікти корпоративних інтересів;
- система планування діяльності;
- використання застарілих технологій;
- відсутність фінансування власних технологій для освоєння великих проектів;
- застаріла матеріально-технічна база, брак оборотних коштів.

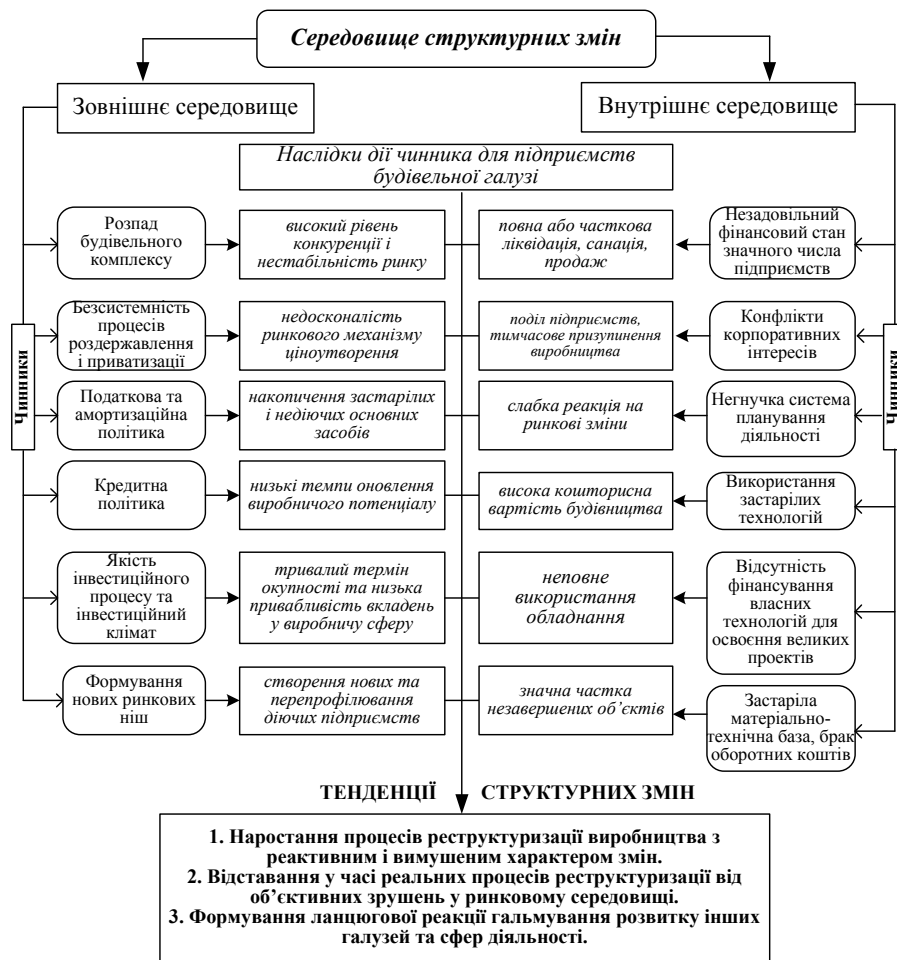
Самі ж тенденції структурних змін як наслідки взаємодії чинників макро- та внутрішнього середовища сформульовано так (див. рис. 1):

1. Наростання процесів реструктуризації виробництва з реактивним і вимушеним характером змін.

2. Відставання у часі реальних процесів реструктуризації від об'єктивних зрушень у ринковому середовищі.

3. Формування ланцюгової реакції гальмування розвитку інших галузей та сфер діяльності.

Отже, встановлення причинно-наслідкових зв'язків факторів та їх дії у середовищі функціонування підприємств дозволило констатувати, що в галузі питання доцільності і необхідності реструктуризації на всіх рівнях управління підприємствами розглядаються традиційно вузько і зводяться здебільшого до реструктуризації виробництва (за умови збереження статусу підприємства як юридичної особи). Використання елементів методології стратегічного аналізу дозволило виявити запізнiлість у часі процесів реструктуризації, що негативно позначається на конкурентоспроможності підприємств, втраті ними частини ринків збуту та, відповідно, на побудові оптимістичних сценаріїв розвитку. Такі негативні явища окреслилися на тлі масштабних процесів роздержавлення і розукрупнення підприємств, а також інших ринкових перетворень, що, на жаль, не призвело до автоматичної трансформації механізму ціноутворення, зменшення ринкового впливу окремих суб'єктів господарювання, покращення ситуації на інвестиційному ринку та його стабілізації. Крім того, аналіз механізмів податкової, кредитної та амортизаційної політики показав їх нездатність до своєчасного сприяння реструктуризації бізнес-процесів, покращення якості інвестиційного процесу, оновлення виробничого потенціалу і не звільняє

* Розроблено автором

Рис. 1. Тенденції розвитку середовища структурних змін підприємств будівельної галузі та їхні чинники*

підприємства від проблеми накопичення ними застарілих і недіючих основних засобів.

Проведене дослідження макроекономічного середовища діяльності підприємств виявило необхідність перегляду державної політики в будівельній галузі у напрямі формування важелів впливу на активізацію процесів реструктуризації, особливо з випереджувачим характером змін.

На мікрорівні підвищення наукової обґрунтованості процесів реструктуризації пов'язується з розробленням концептуальних основ управління нею з орієнтацією на інноваційну модель розвитку, що передбачає реалізацію випереджувачих стратегій реструктуризації.

Список літератури

1. Верстина, Н. Г. Реструктуризация предприятий инвестиционно-строительной сферы: [монография] / Н. Г. Верстина. – М.: МГСУ, 2002. – 338 с.
2. Измайлова, К. В. Финансовый анализ у будівництві / К. В. Измайлова. – К.: Київ, 2007. – 236 с.
3. Литвин, Б. М. Економічні відносини в інвестиційно-будівельному комплексі: [Науково-практичний посібник] / Б. М. Литвин, З. Б. Литвин, С. М. Сковилас. – Тернопіль: Економічна наука, 2007. – 224 с.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрану.

6. Тугай, А. М. Економіка будівельної організації: [навчальний посібник] / А. М. Тугай, Е. Й. Шилов, А. Ф. Гойко. – К.: Міленіум, 2002. – 224 с.
7. Рогожин, П. С. Економіка будівельних організацій / П. С. Рогожин, А. Ф. Гойко. – К.: Видавничий дім «Скарби», 2001. – 448 с.
8. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2009. – 572 с.
9. Статистичний збірник «Україна у цифрах у 2010 році». – Київ, 2011. – 252 с.
10. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання», 2010. – Київ, 2011. – 454 с.

РЕЗЮМЕ

Крисько Жанна

Анализ среды реструктуризации предприятий строительной отрасли

Проведен анализ состояния строительной отрасли во взаимосвязи с макроэкономической ситуацией в стране как необходимый этап комплексного обоснования целевых приоритетов и концептуальных подходов к осуществлению реструктуризации.

RESUME

Krys'ko Zhanna

Environment analysis of restructuring of construction industry enterprises

The evaluation of the construction industry condition in correlation to the macroeconomic situation in the state as a necessary stage of comprehensive reasoning of target priorities and conceptual approaches to effectuation of restructuring has been conducted.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012 р.